

A magyar és az orosz irodalom kapcsolatai

Magyar—orosz irodalmi kapcsolatok címmel egy olyan kérdés összefoglaló áttekintését kíséreljük meg,* amelynek részletei sincsenek megvizsgálva, legkevesébbé feldolgozva. Úgyszólván semmiféle filológiai alapvetésre nem támaszkodhatik a két irodalom egymáshoz való viszonyának biztos ismerete. Erről sehol olvasni, még hozzávetőlegesen tájékozódást szerezni sem lehet. Annál különösebb dolog, mert mindenki tudja, aki jártas az irodalmakban, hogy az orosz szerzők könyvei egészen kivételes helyet foglalnak el a magyar közvélemény megbecsülésében, tehát nem az orosz irodalom magyar ismeretében van hiányosság, hanem inkább abban, hogy a feldolgozó irodalomtörténet eddig nem ért rá a vonatkozó adatok összeszedésére, módszeres csoportosítására és kritikai megszólaltatására.

Szemrehányást tehetnénk a multnak s az sok mentséget hozhatna fel a maga védelmére, de ezzel még egy hajszálnyival sem jutnánk előbbre. Eljön mindennek az ideje, amikor a feladatok megoldásra éretten, önmaguktól jelentkeznek és valósággal követelik a velük való foglalkozást. Így kerül elénk napjainkban az a tovább már nem hanyagolható kérdés, hogy van-e valami közösségünk az orosz irodalommal, szövdtek-e vele érintkezési szálak, mióta és hogyan ismerjük egymást, idők folyamán milyen értékű és mekkora mennyiségű orosz irodalmi anyag tódult be szellemi térségeinkre s az milyen fogadtatásban részesült nálunk. A magyarságnak olyan gazdag az orosz irodalmi műveltsége s az irodalomtörténetnek erre vonatkozólag már annyi mondani-
valója gyűlt össze, hogy a nemtörődömség látszata nélkül tovább nem halogatható a már is türelmetlenül várt felelet, amelynek még arra is ki kell térnie, hogy az orosz irodalommal való ismeretségünk pusztán a fölületen mozgó, külsőséges, tovasuhanó jelenség volt-e, vagy formai és tárgyi szempontból, nemkülönben szellemiség tekintetében esetleg mélyebben beleágyazódott irodalmunkba s ott hatás-nyomokat hagyott maga után. Különösen érdekel bennünket, hogy vannak-e irodalmunkban olyan költői művek, irányok, formák, amelyek kapcsolatba hozhatók az orosz irodalommal, s amelyekről az állapítható meg, hogy nem jöttek volna létre vagy legalább is nem úgy jöttek volna létre, ha rájuk nem süt az orosz irodalom termékenyítő napja, — egyáltalában lehet-e a két irodalom között fennálló szellemi összefüggésekről beszélni.

* E dolgozat a szerzőnek az Erdélyi Tudományos Füzetek 200. számaként megjelenő nagyobb terjedelmű tanulmányából a három első fejezet [A szerk.].

A kérdés olyan sokágú és részleteiben még annyira tisztázatlan, hogy merésznek látszik mindjárt összefoglalásra vállalkozni. Az előmunkálatok hiánya miatt ez a feldolgozás nem is tart igényt teljességre, kimerítő befejezettségre, beéri csupán azzal, ha az eddig rejtőző ismeretek útját a köztudat felé előkészítheti s a körvonalak vázlatos megrajzolásával, főképen a legfontosabb adatok feltárásával észrevétehető, illetőleg megkönnyítheti a további kutatás és tanulmányozás feladatait.¹

1.

AZ OROSZ IRODALOM NYUGATEURÓPAI JELENTKEZÉSE

Annak idején DOSZTOJEVSZKIJ szemrehányással jegyezte fel naplójában, hogy Nyugat-Európa jobban ismeri a távollevő holdat, mint a mellette közvetlen közelségben elterülő Oroszországot. Ezen a megfigyelésen, bár sok igazság van benne, szembetűnően átüt az egyoldalúság. Európát kétségkívül terhelik bizonyos mulasztások, de talán mégsem ő volt teljesen hibás abban, hogy a régi Oroszország mintegy az európai népek tudatán kívül élt. Évszázados merev elzárkózottsága áttörhetetlen falként húzódott Kelet és Nyugat között, megközelíthetetlenül a legjobb szándék számára is. Csak Nagy Péter kora óta kezdett kitérni és utat verni Nyugat felé, amikor becsvágy ébredt benne bizonyosságot tenni arról, hogy a megújult Oroszország a szépművészetek terén is fel tudja venni a versenyt a műveltségét fitogtató külfölddel. Törekvése, mely egyengetésre szorult volna, sokáig észrevétlenül hömpölygött felénk s ekkor csakugyan a mi felületességünkbe ütközött kapcsolatokra vágyakozó nemes szándéka. A meglepetések, melyekre Európa nem számított, lassan közeledtek, csak egy évszázad múlva bontakoztak ki, de akkor olyan hatalmas méreteket, hogy csodálatától az egész világ ámulatba esett.

Igen érdekes ennek a folyamatnak a történeti fejlődése. A régi orosz irodalomnak egyáltalában semmi érintkezése nem volt az európai kultúrával, csak az újkori orosz irodalom kezdett átszivárogni a nyugati irodalmi térségekre a XVIII. század második felében. A mind a két fél részéről áhított megismerkedést igen megnehezítette az orosz nyelv, mely az európai népek előtt ismeretlen cirillbetűs írásban hozzáférhetetlennek látszott. Ezért a közvetítés szüksége iktatódott be. A földrajzi és politikai kapcsolatoknál fogva az első s a mindvégig legkitartóbb szellemi szállítók szerepét Oroszország és Nyugat között a németek vállalták és töltötték be. Azok a német fordítások azonban, melyek még a XVIII. században a II. Katalin cárnő idejében élt költők műveiből készültek, különösebb fölöttéest nem keltek, legföljebb csak egyesek figyelmét terelték a még akkor exotikus különlegességnek tekintett orosz

¹ A kolozsvári magyar egyetemen az 1944/45. tanév II. felében tartott »Orosz nemzetkép és orosz hatások a magyar irodalomban« című kollégium vázlata.

irodalomra. Ugyanakkor a Németországban megfordult orosz írók sem mulasztották el az alkalmat, hogy a német írók és irodalombarátok érdeklődését felhívják az orosz nyelv és az orosz irodalom szépségeire, s ők is megkezdték a nagy német írók — Schiller, Goethe, Uhland, Hebbel s mások — oroszra fordítását. GOETHE a tollát küldte el PUSKINNAK, aki 1826-ban »Jelenetek a Faustból« című munkájával fejezte ki hódolatát a legnagyobb német költő előtt. Így a XVIII. és XIX. század fordulóján élénk csereviszony kezd kialakulni a két irodalom között, ami azért különleges jelentőségű, mert az európai irodalmak először ebből szereztek megbízható értesüléseket az orosz irodalomról.

Mindez azonban csak úttörés számba ment. Az első nevesebb német író, aki az orosz irodalom ismertetése és népszerűsítése érdekében hathatós munkát fejtett ki, VARNHAGEN VON ENSE hírlapíró (1785—1858), lírikus és elbeszélő költő volt. Korának majdnem valamennyi orosz írójával összeköttetésben állott, s utat nyitott nekik a német irodalom és olvasóközönség felé. Tőle való PUSKIN költészetének első méltatása (1838) s az első nyugateurópai LERMONTOV-fordítás; valamennyi európai irodalom figyelmét első ízben ő irányította a modern orosz irodalomnak a mai napig kimagasló e két nagyságára. Utána a közismert BODENSTEDT FRIGYES (1819—1892), az Oroszországban huzamosabb ideig élt kiváló műfordító, tett rendkívüli szolgálatokat egyrészt PUSKIN műveinek (3 köt. 1854—55), másrészt LERMONTOV költői hagyatékának (1852) és még több korabeli orosz költőnek (4 köt. 1866) kitűnő verses tolmácsolásával; ez sok barátot szerzett Németországban és Nyugaton az orosz költészetnek. Az Oroszországtól távoleső nyugati irodalmak évtizedeken keresztül BODENSTEDT szép költői fordításából ültették a maguk nyelvére a kor hangulatának annyira megfelelő Puskin- és Lermontov-műveket.² Ettől kezdve egész Nyugat érdeklődése rászegeződött az orosz irodalomra, mely a múlt század közepe óta újabb és újabb nagy értékekkel viszonzta az iránta rohamosan gyarapodó tiszteletet. A XIX. század derekától, amikor az orosz irodalom a legdúsabban kezdte kibontani megejtő szépségeit, említést érdemel WOLFSOHN VILMOS (1820—1865), aki három évtizeden át töltötte be a fáradhatatlan közvetítő szerepét az orosz és a német irodalom között. Azonkívül, hogy számos orosz irodalmi terméket fordított németre (3 köt. 1848—1851, 2 köt. 1851), 1862-ben egy külön folyóiratot alapított (Russische Revue, 1864-től Nordische Revue néven folytatódott), amely teljesen az orosz irodalom ismertetésének szolgálatában állott és igen sokat tett annak érdekében, hogy az orosz szellemi életről az európai népek beható tájékozódást tudtak nyerni.

² A „fordítás nagymestere“ néven emlegették s nálunk külön tiszteletben részesült Petőfi költészetének kitűnő német tolmácsolásáért. Különösen az átültetésnek feltüntetett, de voltaképen saját maga szerzette Mirza Shaffy dalai — ezek még Arany Jánost is fordításra ihlették — örvendtek költőink között nagy keletnek. Magyar tisztelői 1878. január 24-én, amikor Petőfi költészete iránti hódolatból a magyar fővárosba látogatott s előadást tartott az orosz költészetéről, meleg ünneplésben részesítették [Fővárosi Lapok 1878. 21, 22, 24, 49. sz.].

Az európai nemzetek közül a németeken kívül még csak a franciák tartottak bensőségebb viszonyt az orosz irodalommal. Tudvalevő, hogy egy időben, a múlt század elején, a francia kultúra olyan mély gyökeret eresztett Oroszországban, hogy az már a fensőbb körök orosz nemzeti jellegét veszéllyel kezdte fenyegetni. Olvasva az orosz regényírók — Gogoly, Turgényev, Tolsztoj — társadalmi rajzait, meggyőződhetünk, hogy a franciáság milyen nagy méreteket öltött Oroszországban. Ezzel együtt járt, hogy a franciák is részt vettek az orosz irodalom európai terjesztésében, de csakis a múlt század második felében s akkor sem olyan nagy arányokban, főképen nem oly rendszeresen, mint ahogy azt a németek tették. Az orosz-francia irodalmi kapcsolat elmélyülésében a naturálista irány mellett, mely a maga igazolására rokonszenvezett a tekintély és mintaképpé erősödött orosz realizmussal, nagy része volt az önkéntes száműzetésben Párizsban letelepedett TURGÉNYEVNEK, aki Európa-szerte élvezett nagy népszerűségével az érdeklődés középpontjába vonta Oroszország életét és irodalmát, az orosz népet és az orosz viszonyokat. Még egy állam volt, mely Oroszországgal terjedelmes szellemi kapcsolatokat épített ki: az amerikai Egyesült Államok, de csakis az utóbbi félszázadban. Ebben az időszakban Amerika a nyugati földteke világából Oroszországgal foglalkozott legtöbbet. Az amerikaiak a 90-es években kezdték meg Oroszország tudományos tanulmányozását, s ezt is, mint mindent, amihez hozzáfogtak, amerikai arányokban végezték. Nagyvonalúságukra jellemző, hogy 1936-ban 60 orosz történelmi, 20 irodalmi tanszék és 70 orosz lektorátus működött az amerikai egyetemeken, se szeri se száma intézetekkel, melyek az orosz szellemi és tudományos élet legkülönfélébb vonatkozásainak tanulmányozására vetették rá magukat. Magától értetődő, hogy ez a nagy apparátus az orosz irodalom lefordítását is elvégezte, aminek az lett a következménye, hogy az amerikai regény épügy megérezte az orosz regény hatását, mint minden nép regényirodalma, mely az oroszral érintkezésbe került.

Bár futólagosan és vázlatosan, rá kellett mutatni arra a hatalmas feszítő erőre, melyet az orosz irodalom képvisel és gyakorol, nem egy népre, hanem az egész világirodalomra. Másrészt tudomásul kell venni, hogy Európa számára az orosz irodalmat a németek fedezték fel s ismert kitartásukkal végezték a közvetítést a XVIII. század végétől a legújabb időkig.³ A huszas évek szovjet-irodalmát is, mely Európa elől úgyszólván teljesen el volt zárva, jórészt ők fordították le és tették hozzáférhetőkké más népek számára. Innen van, hogy a különféle európai nyelveken megjelent fordítások gyakran nem közvetlenül oroszból, hanem németnyelvű szövegekből készültek. Az orosz irodalom európai megjelenésének ezt a háttérét ismerni tartozik és figyelembe kell vennie annak, aki a magyarnyelvű orosz irodalmi anyag feldolgozására vállalkozik.

³ A. Luther, *Russische Literatur*. Merker-Stammler: Reallexikon III, 130—3.

AZ OROSZ IRODALOM MAGYAR JELENTKEZÉSE

Az orosz irodalomról a magyar közönség legkorábbi értesülései az első tudományos tájékoztatások útján a mult század harmincas éveinek tájékáról valók. Eddig az időpontig nincs semmi adatunk arról, hogy a magyar irodalom tudomást szerzett volna az orosz irodalomról, vagy bármily csekély érdeklődést tanúsított volna iránta. Az észrevétel első jelentkezése nyilván összefüggésbe hozható az 1831-i lengyel forradalom okozta európai nagy politikai izgalommal, amely költészetünkben is (Bajza Vörösmarty) emlékezetes nyomokat hagyott.⁴ A magyar irodalomtörténetírásban elévülhetetlen érdemeket szerzett TOLDY FERENC volt az első, aki nálunk az orosz irodalmat észrevette és róla több cikkben számolt be, még nem az irodalmi művek közvetlen ismerete alapján, hanem nyugati nyelveken megjelent irodalomtörténeti tanulmányokból, melyek szintén hasonló jellegű ismertetésekre, jórészt BULGARIN TADENAK az Éjszaki Méh című szemléjében megjelent tanulmányaira támaszkodtak. A „moszka literaturát“ és a „moszka költőket“, amint nevezte, ő fedezi fel és mutatja be először magyarul. Első ilyen cikke 1828-ban jelent meg a Tudományos Gyűjtemény X. kötetében. Azután 1834-ben a Magyar Tudós Társaság kiadványában, a Tudománytárban, a Bibliothéque Universelle 1829-i évfolyamában megjelent egyik közleményt kivonatolta. Ez már KRILOV és KOZLOV méltatása mellett nagyobb teret szentel az akkor még élő PUSKINNAK s ANYEGINJÉT „Oneguine“ alakban magyarul ő említi meg először. Egy másik cikke 1837-ben, szintén a Tudománytárban, német forrásokra hivatkozik, s ez LOMONOSZOVNAK, az oroszok Kazinezyjának, van szentelve. TOLDY éppen ez időtájt járt Németországban és Párizsban, — nagyon valószínű, hogy külföldi tanulmányútján akadt meg a szeme az orosz irodalmon, amely neki is és a magyar közönségnek is meglepő újdonságot jelentett. A kijelölt nyomokon az érdeklődés kezdett tágulni. 1836-ban a Hasznos Multságok értekezett egy rövid cikkben az orosz literatura haladásáról, majd FEKETE SOMA m. tud. akadémiai írnok a Tudománytár 1842. évfolyamában szintén német közlemények nyomán az orosz irodalom XIX. századi történetéről készített egy vázlatos ismertetést, bővebben foglalkozva benne Lomonoszov és Puskin korának

⁴ Ez alkalommal mellőzzük a magyar irodalomban tükröződő orosz nemzetkép megrajzolását, vagyis költői irodalmunk orosz és orosz vonatkozású ábrázolásainak összeállítását. Az ide tartozó gazdag anyag külön feldolgozás tárgya lehet. Csak egyes részleteket tisztáztott az eddigi kutatás, ezeket felsoroljuk. Sas Andor, Gvadányi és az oroszok. Népművelés. Új Élet X (1915), 211-6. — Csapláros István, Lengyel sors- és nemzetudat a magyar irodalomban: Apolló IV, 175-87. — Lengyel Miklós, Lengyel fájdalom — magyar részvét: It. 1941:14-8. — Elek Oszkár, Jókai és az oroszok: Bp. Szle 198. köt. 110-29, 206-28. — S. A., Arany János és az oroszok: Vas. Újs. 1915. 14. sz. — Sas Andor, Az orosz veszedelem irodalmunk tükrében: Uránia 1916. 2. sz.

jellemzésével. Azután KAZINCZY GÁBOR, — talán az első magyar író, akinél élénk és kitartóbb orosz érdeklődést tapasztalunk, — ugyancsak a Tudománytárban (1842, 1843) ismertető cikkeket közölt az orosz irodalomról, németül olvasott irodalomtörténeti forrásmunkákat használva fel vázaltszerű, de abban az időben egészen új világot feltáró áttekintéseihez. A 48-as események miatt háttérbe szorult érdeklődés újabb megmozdulását vesszük észre az 50-es évek vége felé, amikor olyan tekintélyes folyóiratok, mint az Új Magyar Múzeum és a Budapesti Szemle kezdenek foglalkozni az orosz irodalom multjának és újabb értékeinek jellemzésével. Ettől kezdve hírlapjaink és folyóirataink időnként visszavisszatérnek az orosz irodalomnak és feltűnőbb jelenségeinek ismertetésére; ezzel a figyelmet ébresztgetik olyan időben, amikor az orosz irodalom még nem közvetlenül, hanem csak ilyen tájékoztatásokon keresztül tudott hírt adni magáról. Ez az évtizedekig tartó előkészítési folytonosan gyarapítja, tisztítja és önállósítja orosz irodalomszemléletünket, melyet majd a 60-as évektől kezdve a fordításokban megjelenő orosz művek reálisabb irányba fognak elmélyíteni.

Az irodalom-ismertetések nálunk is, mint másutt, megelőzték a fordításokat. Itt mindjárt arra a kérdésre kell választ adnunk, hogy mikor jelent meg oroszból az első irodalmi tárgyú magyar fordítás és mi volt az. A bibliográfiai adattár, melyre ez a feldolgozás támaszkodik, azt az érdekes vallomást teszi, hogy az erdélyi KRIZA JÁNOS unitárius püspök, a székely népköltés híres gyűjtője, az első magyar író, aki orosz eredetű irodalmi terméket fordított magyarra és bocsátott nyomtatás alá. Őt illeti meg az elsőség érdeme, s talán nem egészen véletlenség, hogy erdélyi névhez fűződik az úttörés jelentősége; később is meg lehet figyelni, hogy erdélyi vagy erdélyi eredetű írók neve még többször fog szerepelni az orosz irodalommal kapcsolatban. Jellemző, hogy mi ragadja meg KRIZA érdeklődését s mit fordít magyarra: egy orosz dalt, egy cserkesz dalt s két kozák népdalt; ezek a kolozsvári Remény III. kötetében jelentek meg 1841-ben.⁵ Természetesen KRIZA nem eredetiből fordított, mert épúgy nem tudott oroszul, mint kortársai jó hosszú ideig, hanem német szövegből dolgozott s ezt az akkori idők irodalmi tisztességével őszintén be is ismeri. Tudvalevőleg KRIZA a 30-as évek vége felé Berlinben tartózkodott tanulmányúton, így igen valószínűnek látszik, hogy a németeknek akkor már jelentősen kifejlődött orosz kapcsolatai irányították figyelmét az érdeklődéséhez leginkább símuló orosz népköltészetre. De általában megtetszhetett neki az orosz irodalom, mert még 1841-ben a Nemzeti Társalkodó hasábjain két orosz novella-fordítását adta ki.⁶ KRIZA kezdeményezését azért is sokra kell tartanunk, mert a szabadságharc előtt még csak egy Puskin-novella képviseli nálunk az oroszokat a Pesti Divatlap 1844. évfolyamában, szintén németből átdolgozva. Ilyen bizonytalan tapogatózással

⁵ Kriza János költeményei. Kiadja a Kisfaludy Társaság. Bp., 1893. 44. 144., 152.

⁶ Horodenski Konstantin. Beszély. — Cserkesz leány. Orosz novella.

jelentkezik nálunk az orosz irodalom, pontosan egy évszázaddal ezelőtt, a 40-es évek elején. E két kezdeményező kísérlet után a szabadságharcot követő évtizedekben már jóval nagyobb figyelemben kezd részesülni az orosz irodalom. 1853-ban jelenik meg GOGOLY első novellája magyarul, 1855-ben pedig az első orosz regény, LERMONTOV Korunk hőse, nem önállóan, hanem egy politikai lap. folytatásos közlésében. LERMONTOVtól még két novella látott napvilágot, PUSKINTól három, TURGÉNYEVTól szintén három, a szatirikus SZALTYKOVtól egy s még két jelentéktelenebb orosz regény fordítását fedezhetjük fel ez időszak folyóirataiban.⁷

Mindössze ennyit fordítottak oroszból az 1841-től számított első húsz esztendő alatt. Az a folyamat azonban, mely az 50-es években észrevehetőbben kezd megindulni, évtizedről évtizedre egyre szélesebb medret vág s majd a századfordulón éri el legnagyobb kiterjedését. Mindjárt a kezdeti időszakban az orosz irodalom két leghírnevesebb költőjével, PUSKINNAL és LERMONTOVVAL és az orosz réalista regény megalapozójával, GOGOLYLYAL került olvasóközönségünk ismeretségbe és irodalmunk kapcsolatba. Ez természetes is, mert a mult század derekán ők hárman voltak az orosz irodalomnak egész Európára kisugárzó fénypontjai. A következőkben róluk lesz szó, majd ami utánuk következik: Turgényev, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Gorkij Maxim, Csehov és mások magyar életét fogjuk szemügyre venni.

3.

PUSKIN SZERGEJEVICS SÁNDOR

1799—1837

Az első orosz író, aki a magyar irodalomba behatolt, PUSKIN volt, az oroszoknak mind a mai napig legtöbbször értékelt költője. Műveinek ismerete előtt nevét már tisztelettel emlegették nálunk. Híre, mely „bejárta a tágas orosz földet“, korán eljutott más nyelvű népekhez, s még életében a magyar folyóiratok tudomást vettek róla.⁸ Ahhoz viszonyítva, hogy a nyugati irodalmakban csak a negyvenes évek körül kezdődik kultusza, elég korán kötöttünk ismeretséget vele. KAZINCZY GÁBOR 1844-ben a Pesti Divatlapban egy novelláját (A lövés) magyarra fordította, majd az 50-es években újabb három novellájának átültetésével indul meg diadalmas pályafutása a magyar irodalmi tereken, s ha azt mondjuk, hogy az elmúlt évszázad alatt annyira megismertük és megszerettük, hogy szinte a saját költőnknek tekintjük, bár túlzásnak látszik, közel jár a valósághoz. Különösen megejtett minket a zsarnokságot bátran visszautasító szabadság-eszményével s azzal a minden

⁷ Vö. Szinnyei Ferenc, *Novella- és regényirodalmunk a Bachkorszakban*. Bp., 1941. 15.

⁸ Nevét „Puschkin“ formában Toldy Ferencnek a „moszka literatúra“-ról írt cikke [Tudománytár 1834/IV, 65.] és a *Hasznos Mulatságok* 1836/I. 326. említi először.

időknek és minden irodalomnak szóló elvével, melyet ebben a két mondatban fogalmazott meg: „Mit használ a távolba nézni, mikor népünkben rejtve vannak a kincsek? Ha valaki valahonnan túlról várja a megváltást, az népét árulja el.“ Tetszett benne nekünk, hogy ő állt először orosz talajra, leszállva a nép közé, s legnagyobb mesterének dajkáját, Arina Rodjovna egyszerű parasztasszonyt ismerte el, aki meséivel és dalaival megmutatta neki azt az utat, amelyen az orosz irodalmat az egész világ őszinte bámulatától övezett magaslatra irányította. Mindig és mindenütt a nép szívének azért volt kedves, mert lelke jobb fele szólalt meg lantján: a szabadságot zord időkben zengte éneke s az elbukót mély fájdalom kísérte.⁹ Byroni stílusú egyénisége, költészetének oroszos színekben játszó örök emberi szépsége, nem különben romantikus pályafutása s alkotókéességét derékba törő tragikus halála a mi irodalmunkat is sokat foglalkoztatta. Az 50-es évek óta folyóirataink, hírlapjaink, meleg együttérzéssel, sokszor felelevenítették tüneményes életét, főképen szerelmét és katasztrófális párját. Megünnepeltük születésének centennáriumát, megemlékeztünk halálának félszázados és százesztendő fordulójáról. Irodalmunkban JÓKAI állított neki szép, bár történetileg nem eléggé hű emléket a Szabadság a hó alatt című négykötetes regényében (1879), egy hiteles cári összeesküvés s egy romantikus szerelem szövevényeibe bonyolítva rokonszenves alakját, amelybe mintha Petőfi egyéniségéből is beleszövődött volna néhány heves vérmérsékletű vonás.¹⁰

Puskin, bár a legoroszabb költő, sohasem maradt egészen az oroszoké, hanem túlnőtt hazája határain, — TURGÉNYEV klasszikus megállapítása szerint: „Puskin költészetének leglényege egyet jelent az orosz léttel, az orosz föld és nép lelkével, s mégis a költő szellemének lángjainál nemcsak mi oroszok melegsünk, hanem mindazok, akiknek nyelve Puskit megszólaltatta.“ Melegségét mi is sokat élveztük. Irodalmunk és közönségünk voltaképen akkor ismerkedett meg vele, amikor világhírű verses regénye, a 7000 sorból álló, kilenc év alatt (1821—1830) írt és kilenc énekre tervezett (egy énekét a cenzúra törölte) Jevgényij Onyegin című — nálunk Anyegin néven közismert — verses regénye magyarul megjelent. Átültetése olyan esemény és nyeresége volt irodalmunknak, aminek alig van párja költészetünk történetében. Fordította BÉRCZY KÁROLY, a múlt század derekán élt (1821—1867) igen ro-

⁹ Saját jellemzése magáról Az emlékmű című versében, Győri-Juhász Jenő fordítása szerint: Orosz költők antológiája (1945). 110.

¹⁰ Tamásfi Gyula Puskin című verse [Hölgyfutár 1863. II. 50. sz.] szintén egy költött történet keretében szerepelteti Puskit mint a cári zsarnokság áldozatát. Ady Endre Puskin című verse (Debrecen 1899. júl. 12., 137. sz.) erélyes hangon vette védelmébe „Puskin drága, szent nevét“, amikor azt olvasta, hogy Oroszországban egy vasúti igazgató megtiltotta a tisztviselőknek a Puskin ünnepelésében való részvételt, mivel „Puskin nem volt — vasúti tisztviselő“ [Ady Endre, Rövid dalok egyről és másról. Összegyűjt. Földessy Gyula. Bp. 1923. 19]. L. még Pallos, Puskin gyilkosa (vers), Főv. Lapok. 1895. 314. sz.

konszenves író volt, kinek nevét jóformán csak Anyegin-fordítása tartotta fenn, bár azonkívül még öt-hat kötetre terjedő novellát, pár tu-
cat verset, néhány értekezést és úttörő sportműveket írt. Tagja volt a
Petöfi-féle Tizek Társaságának s a Kisfaludy-Társaságnak is. Ő paren-
tálta el Madáchot, akivel egy iskolában járt. Verseit, történeti és népies
beszélyeit olyan hangnemben és olyan stílusban írta, mint kis és nagy
kortársai, egyszóval a közepszerűségnél magasabbra nem emelkedett.
Véletlenül került kezébe a német Anyegin Bodenstedt fordításában, s
átültetve első énekét, vele foglalt széket a Kisfaludy-Társaságban.
Aztán minél többet foglalkozott vele, annál nagyobb kedvet kapott az
egésznek átültetésére. Érezte azonban, hogy egy ilyen remekműnek
eredeti hangjait nem szabad német fordítás után, másodkézből átven-
nie, elhatározta tehát, hogy Puskin kedvéért megtanul oroszul,¹¹ szó-
szerint véve azt a közmondásszerű szólást, hogy az orosz nyelvet elsajá-
títani csak azért is érdemes, hogy Anyegin eredetiben olvashassuk.
Szorgalma és kitűnő nyelvtalentuma néhány hónap alatt képessé tette
arra, hogy az eredeti orosz szöveg szépségeit megérezhesse. Ő volt az
első magyar író, aki nem más nyelv közvetítésével, hanem közvetlenül
orosz eredetiből fordított. Munkája ezzel természetesen igen sokat
nyert. Kivételes kedvvel, élvezettel dolgozott Puskin fordításán több
mint három esztendeig és szívesen olvasott fel belőle ismerőseinek, ezek
közt a budai Svábhegyen szomszédságában lakó Eötvös Józsefnek, aki
napról napra belátogatott hozzá meghallgatni a frissen készült vers-
szakokat s már munka közben lefoglalta a magyar Anyegin a Kis-
faludy-Társaság műfordítási gyűjteménye részére.¹²

Meg is jelent ott a teljes Anyegin 1866-ban, kis 8-rét alakú, 296 lap
terjedelemben, a közönség és a hírlapok általános tetszésétől kísérve.
GYULAI PÁL mindjárt felvette az Olesó Könyvtár sorozatába, s 1923-ig
csak itt hét kiadását nyomtatták ki. A világháború után népszerűsége
nek másodvirágzását élte. Egyszerre három kiadása is pompázott a
könyvesboltok kirakataiban: 1920-ban Rózsavölgyi, azután a Génius,
majd a Franklin-Társulat jelenttette meg. Közülük legszebb a Génius
könyvkiadó díszkiadása, amelyhez hasonló ékességű kötet kevés fordult
meg a könyvpiacra: kötése, papirosa, lapkeretei és illusztrációi a ma-
gyar nyomdászipar remekművei közt jelölik ki helyét.¹³ Utolsó magyar
kiadása, melyet a Révai bocsátott közre, 1943-ból ismeretes. A magyar
Anyeginnek eddig 14 kiadását tartjuk számon; ez még egy eredeti
munkánál is szokatlan sikert jelentene, nemhogy egy fordításnál, amely
rendszerint az egyszeri kiadással meg szokott rekedni. Valami okának
kell tehát lennie, hogy Anyegin ilyen rendkívüli kedveltségre tett szert
a magyar közönség körében, amely hozzávetőleges becslés szerint eddig

¹¹ Ferencz József, a miniszterelnökségi fordító osztály főnöke, egyetemi
rk. tanár, aki 17 nyelvet beszélt, a pesti egyetemen a szláv irodalmat és össze-
hasonlító nyelvészetet adta elő (†1878). Bérczy Károly tőle tanult meg oro-
szul s hálásan emlékezett meg róla Anyegin-fordítása elé írt bevezetésében.

¹² Arany László, Bérczy Károly emlékezete. ÖM. II, 35.

¹³ It. 1921:56.

több tízezer példányt kapkodott szét belőle. Ennek a jelenségnek két magyarázatára lehet rámutatni. Az egyik — mindenesetre a lényegbevágóbb — Bérczy kitűnő, páratlanul művészi fordítása, amely munkájának szinte az eredeti művek sorában biztosított helyet. Valami varázsos zengése van ennek a fordításnak, megfogja és lenyűgözi az olvasót, nem érzik rajta a nyolevanéves öregség, még a mai ember kényesebb ízlése is kénytelen meghajtani előtte elismerésének és elragadtatásának zászlaját. A magyar irodalomtörténetben kialakult, többnyire föltétlen elragadtatással nyilatkozó vélemény a magyar Anyegin a legszebb magyar műfordításnak tartja. Valahány ismertetést, megjegyzést, kritikát, megemlékezést, tanulmányt olvasunk Bérczyről, mindaz egyhangú hódolattal zengi Anyeginjének fölülmulthatatlan szépségét. IGNOTUS „Bérczy Károly vörösmartyasan bájos Anyeginjéről” beszél,¹⁴ BABITS MIHÁLY nála érzi meg „először a búbajos orosz ízt az irodalomban”,¹⁵ GYERGYAI ALBERT pedig, Bérczy írói árckép-rajzolója, aki már a mai ember költői érzékével ítélte, ezt mondja: „Olyan zamata van e fordításnak, mint a későn és nehezen érő aszúszőlőé, mely magába szítta a nyárnak és az ősnek minden sugarát. A magyar Anyegin-szrófák zenéje, a verssorok hullámzó muzsikája ma is elbájoló, s rajta keresztül csodálattal sejtjük az eredeti szépségét”.¹⁶ Anyegin hódításának másik magyarázata a múlt századi magyar viszonyok közé is beillő élethangulata és társadalomrajza. A magyar olvasó, amikor Anyeginben külföldieskedő főurakról, a vidéki kúriák nemességének kedves nemtörődömségéről, földesurakról, jobbágyokról, a falusi kisasszonyok ébredező irodalmi érdeklődéséről s tettvágya kielégítésére tért nem találó ifjúság léha mulatozásairól olvasott, szinte beleképzelhette magát a harmincas-negyvenes éveknek teljesen hasonló magyar hangulatába, s úgy fogadhatta azt, mint a maga életének borongós visszhangját. Ezért is Anyegin Oroszországon kívül sehol olyan őszinte lelkesedéssel és megértéssel nem találkozott, mint nálunk.¹⁷ Nemzedékek „kimondhatatlan édes” olvasmánya lett,¹⁸ elegáns komor hőse eszményképpé vált,¹⁹ rajongtak érte, egyesek bevallják, hogy Anyeginhez mérhető hatással rájuk nem volt sem könyv, sem semmi más,²⁰ s nagyon sokan akadtak, kik játékos bűvös verseit, melyek költői divatokat éltek át,

¹⁴ Nyugat 1927/1. 671.

¹⁵ Babits Mihály, Az európai irodalom története. 1760—1925. 157.

¹⁶ Bérczy Károly, 1821—1921: Nyugat 1921/1, 405—15.

¹⁷ Kivételes népszerűségének bizonyítéka, hogy Mayr Aurél, az indogermán összehasonlító nyelvészet fanára a budapesti egyetemen, 1877-ben heti 1 órás kollégiumban foglalkozott Puskin Anyeginjének fejtegetésével [Összehasonlító Irodalomtört. Lapok 1877: 68]. A híres Puskin-fordító Bodensedt Pesten 1874. január 24-én rendkívüli érdeklődéssel fogadott, nagysikerű előadást tartott Anyeginről [Főv. L. 1878. 21—2. sz.].

¹⁸ Bákosi Viktor nyilatkozata. Gyalui Farkas, Legkedvesebb könyveim. 130.

¹⁹ Kóhalmv Béla, Könyvek könyve. 76.

²⁰ Csathó Kálmán nyilatkozata. Kóhalmv B., i. m. 96.

nemcsak olvasták, hanem egyes részeit meg is tanulták, mint olyan ritka dalt, amelyet érdemes kísérőül vinni magunkkal az életben.²¹

Az oroszok legnagyobb költője Bérczy szép Anyegin-fordítása révén így lett a mi költőnk is.²² Ezt az állítást könnyű volna megerősíteni mindazoknak a verseknek és prózai műveknek felsorolásával, melyeket Puskintól száz év alatt magyarra fordítottak. A kezdet tájékozatlan tapogatásai után a 60-as évekre esik Puskin magyar népszerűségének első időszaka. Bérczyvel egyidőben az erdélyi ZILAHY KISS IMRE költő és hírlapíró előbb Puskin költői beszélyeiből adott ki egy kisebb terjedelmű kötetet (1864), majd Északi fény címen egy 370 lapot kitevő könyvben tette közzé Puskin valamennyi jelentősebb verses beszélyét (A kaukázusi fogoly, A rablótestvérek, A bakesiszeráji szökőkút, A cigányok, Gróf Nulin), azután az első igazi orosz tragédiaként tisztelt híres történeti drámáját (Borisz Godunov), továbbá részleteket Anyeginből s még 23 kisebb költeményét. Fordításairól kortársai úgy vélekedtek, hogy forma és könnyűség tekintetében jobbat már kívánni sem lehet.²³ Ugyanakkor a Fővárosi Lapok 1864. évfolyamában lefordította Puskin legsikerültebb novelláját, A kapitány leányát (a Pugacseff-felkelés feldolgozása); ezt utána ketten is átültették magyarra, legutóbb 1922-ben HONTI REZSŐ. Zilaha Kiss Imre az ösztönzést az orosz irodalommal való foglalkozáshoz — mint maga vallomást tesz róla — bátyjától, ZILAHY KISS KÁROLYTÓL kapta, aki talán mindenkit megelőzött Puskin jelentőségének fölismerésében s első volt a Puskin iránti szeretet fölkelésében. Az 1866-ban megjelent összegyűjtött munkáiról írt bírálataiban GYULAI PÁL is elismeri, hogy fordításai közül azok a legjobbak, melyeket Bodenstedt után Puskinból ültetett át magyarra.²⁴ Hatása is megállapítható útirajzainak puskini hangulatán. ARANY LÁSZLÓ szintén Bodenstedt közvetítő szövegéből adta ki magyarul Puskin Don Juanját (1865). Nagyobb számmal tolmácsolt még Puskin-verseket önálló gyűjteményben SZABÓ ENDRE, a kiváló orosz műfordító (Orosz költők, 1892, Négy orosz költő, 1900), aki egyébképen, mint látni fogjuk, az orosz prózaregények átültetésében jeleskedett. Nem részletezve a napilapoknak és a szépirodalmi folyóiratoknak az orosz költő népszerűsítése terén tanúsított lelkesültségét, főképen a Budapesti Szemlélt kell kiemelnünk, amely a 900-as évek elején úgyszólván rendszeresen közölt Puskin-versfordításokat. A Nyugat legutolsó évfolyamaiban a 30-as évek végefelé ILLYÉS GYULÁTÓL olvasunk és még DSIDA JENŐ egyik vers-kötetében találunk szép Puskin-költeményeket. Maradandó becsét magyar értékelésben GYÖRI-JUHÁSZ JENŐNEK frissen megjelent orosz költői

²¹ Kovács László, Puskin: Pásztortűz 1937:56.

²² Hatvany Lajosnak „Anyegin olvasásakor“ című verse [Bp. Szle 1903. 116. köt. 443.] Puskin modorában és versformájában sikerülten érzékelteti Anyegin magával ragadó, ellenállhatatlan hangulatát, amely rabul ejtette a századforduló nemzedékét.

²³ Főv. L. 1864. 55. sz.

²⁴ Kritikai dolgozatok újabb gyűjteménye. Bp., 1927. 210.

antológája (1945) emeli ki hangsúlyozottan, amikor 65 új fordítású versével jelöli ki helyét az orosz költészet fejlődésének magaslátán. A magyar irodalomtörténeti adatok szerint is Puskin a változó irodalmi divatokon, a korok fölött áll: száz esztendő óta napjainkig nem szakadt meg a fordítása, kedveltsége, irodalmi megbecsülése.

Hódítása nem merült ki pusztán műveinek átültetésében. Hatásának méreteit sem közelíti meg egy orosz költő sem. Főképen világhírű verses regénye körül csoportosult magyar rajongóinak nagy száma. Ha látni fogjuk, hogy Anyegin milyen sok utánzóra talált nálunk, igazán csak akkor fogjuk nagyra értékelni BÉRCZY KÁROLY remek fordítását, mert íróink természetesen nem eredetiből ismerték meg az orosz költészetnek ezt a ragyogó ékességét, hanem kitűnő magyar szövegéből, amely éppen ezért felér bármely eredeti mű korszakos jelentőségével. Nevezetes dolog, hogy nem csupán egyes művekre hatott, hanem egy egész műfaj került a befolyása alá, s ez a műfaj közvetlenül azután bontakozott ki, amikor Bérczy Károly 1866-i fordítása az egész magyar íróvilágot és közönséget a rajongásig megfogta. Ez éppen arra az időre esett, amikor a verses elbeszélő költészet válságos helyzete szembe-tűnővé tette, hogy az eposz merőben anachronizmus, már nincs keresni-valója a költészet új világában. A lejáráfélben levő eposznak a végső kegyelemdőfést BYRON adta meg annak a szédületes hatást kiváltó új genrenek a megteremtésével, amely egyrészt könnyű verselésű formára újszerűsítette a méltóságosan hömpölygő hexametert, másrészt korszerű tartalommal cserélte fel a régi történelmi témát. Ezt a Byron-féle stílust, amelybe még sok romantikus vonás vegyült, realisabb irányban Puskin képezte tovább, s kettőjüknek együttes hatása teremtette meg a verses regényt, a verses epikának azt a műfaját, amellyel az eposz befejezte évezredes irodalmi pályafutását. A magyar eposzt ARANY JÁNOS formálta át verses elbeszéléssé, egyenesen Byron nyomán, de követői, bár szintén nem függetlenek Byrontól, szembe-tűnőbben mutatják az orosz költő befolyását. Ez annál inkább észrevehető, mert Puskin nem csupán egyes költői alkotásokra hatott, hanem általában az egész magyar verses regényköltészetet megtermékenyítette, nem témával. — ezt a magyar élet adta, — hanem Anyeginre valló szerkezeti sajátosságokkal és hangulati elemekkel.

Nincsen még kimutatva, de módszeres vizsgálattal könnyű lenne kideríteni, hogy a hetvenes-nyolevanes évek legkedveltebb műfajának, a feltűnően elterebélyesedett magyar verses regényköltészetnek Puskin volt a legfőbb ihletője és mintaképe. Aki próbát tett ebben a nembn. — már pedig a korszak minden költője egyszer megkísérelte, — az menthetetlenül Anyegin befolyása alá került. Ennek az iránynak legkitűnőbb, mai napig elismert kivételes értékű alkotása ARANY LÁSZLÓ-nak a Kisfaludy-Társaságtól koszorúzott verses regénye, A délibábok hőse (1873). Hübele Balázsbán egy korszak lelkülete testesül meg, a nagy feladatokra öntudatosult, de szép ábrándjaiban csalódott, erőtlennül önmagába roskadó nemzedék hangulata, ugyanaz, ami Anyegin pályáját is költői egységbe vonja. Az irodalomtörténet ARANY LÁSZLÓ

verses regényével kapcsolatban elsősorban Byron hatását emlegeti, viszont époly helytállónak látszik az a vélemény, hogy Anyegin nélkül, ha megszületik is, nem oly alapvonásokkal születik meg A délibábok hőse, amely fölváltva oly jellegzetesen magyar és oly jellegzetesen orosz.²⁵ Ha valaki fáradságot venne a két műalkotás egybevetésére, ami eddig még nem történt meg, könnyen megállapíthatná, hogy a nagyvilági hang, az elegáns könnyedség, a városhangulat és a vidék valószínűsítő rajza, ami először Arany Lászlónál jelentkezik költészetünkben, Puskinhoz igen közelálló vonások. Az Alföld sívársága, lehangolt-sága, oroszos tespedtsége, amit először A délibábok hőse örökölt meg, szintén Puskin-reminiscenciákat idéznek emlékezetünkbe.²⁶ Byron romantikus volt, Puskin a realizmus úttörője az orosz költészetben, s A délibábok hőisének realizmusa lépten-nyomon Anyegint juttatja eszünkbe. Ez a kapcsolat egészen természetesnek tűnik föl annál az Arany Lászlónál, aki meleg vonzálmát az orosz költészet iránt Puskinfordításával is elérte.

A délibábok hőisének lelki rokonsága Anyeginnel nem magában álló jelenség. Verses regényeink tekintélyes csoportja mutat egyezést Puskin remekművével. Nem lehet véletlen, hogy mindnyájan vesztett boldogságról, füstbe ment szép ábrándokról és keserű hangulatú letört-ségről énekelnek, egyszóval ugyanazt a dallamot zengik, amivel Anyegin olyan varázsos hangulatba ringatta olvasóit. Reá emlékeztet GYULAI PÁLnak finom lélekrajzzal és mesteri korfestéssel jeleskedő Romhányija (1872), töredékes alakjában is a magyar verses regény egyik legkiválóbb terméke. Már a kortársak észrevették Romhányinak Puskinnal való szoros kapcsolatát,²⁷ s az irodalomtörténet ma már tisztán látja, hogy a két műnek nemcsak a cselekvényében van több azonos mozzanat, — a visszautasított szerelem s a késői emésztő epekedés az elvesztett boldogság után — hanem olyan szerkezeti és formai sajátosságok is észrevehetők Romhányiban, például a tárgytól elkalandozó lírai kitérések s az Anyegin-strófaszerkezet alkalmazása, amelyeket GYULAI PÁL nyilvánvalóan Puskin költészetében figyelt meg. GYULAI Anyeginnek nemcsak egyes képeit másolta, hanem még a hangulatát is kölcsön vette. Romhányit olvasva, nem lehet feledni a feledhetetlen Anyegint — így vélekedett róla az egykorú kritika, amely viszont azt is elismerte, hogy csak a külső szerkezet emlékeztet az orosz mesterre, a cselekvény teljesen önálló, minden ízében nemzeti s az egész a költő gúnyorosan fájdalmas egyéniségében olvad fel.²⁸ Míg ARANY JÁNOS Byront választotta mintaképének Bolond Istókjában, még stanzáit is tőle kölcsönözte, addig GYULAI az orosz költőt vallotta mesterének, mert Puskin realiz-

²⁵ Már Vadnai Károly, A délibábok hőse első ismertetője, vele kapcsolatban Anyegint és Szollogub nevét emlegeti [Föv. L. 1873. 88. sz.].

²⁶ Halász Gábor, Nyugat 1937/2. 307.

²⁷ Szana Tamás, Föv. L. 1869. 278. sz. — Reviczky Gyula, A Hon 1881:

354. — Baráth Ferenc, Irod. dolgozatok (1895) 193.

²⁸ Föv. L. 1871. 39. sz., 1872. 221. sz.

musá és oroszos hangulata közelebb állott az ő költői világához.²⁹ Még Berlinben 1855-ben megszerezte Puskin költői műveinek Bodenstedt-féle német fordítását s itthon Bérczy Károly Anyeginjének ő volt a legbuzgóbb terjesztője. Puskin még más téren is hatással volt Gyulaira. Amikor Arany János örömmel üdvözölte Gyulai gyermekverseit, egyenesen arra hivatkozott, hogy Puskin sem tartotta méltóságán alulinak népmeséket feldolgozni, amiből kitűnik, hogy Gyulai minden bizonynyal Puskintól vett ösztönzést az addig elhanyagolt mese-költészet sikeres művelésére.³⁰ Az irodalmi köztudatban nyomatékosan nincs eléggé kiemelve, hogy költőink közül épen az erdélyi Gyulai Pál tanúsított legtöbb vonzalmat az orosz irodalom iránt. A fejtegetések során erről még több ízben meggyőződést szerezhetünk.

Azok a szellemi azonosságok és formai sajátságok, melyek a délibábok hősét és Romhányit Anyeginnel állítják viszonyba, a hetvenes-nyolevanas éveknek még egy sereg verses regényében jelentkeznek. Itt nincs tere az egybevetéseknek, éppen csak nagy vonásokban lehet utalni arra, hogy lépjen-nyomon észlelhető Anyegin visszhangja ennek az időszaknak magyar verses elbeszélő költészetében. Sokat és elismeréssel emiegették annak idején BALOGH ZOLTÁNNAK, a múlt század derekán élt földbirtokos-költőnek, haténaes Alpári című verses regényét, mely a Kisfaludy-Társaság kiadásában jelent meg 1871-ben. Mind koncepciójában, mind motívumaiban és reflexióiban igen élénk tükörképe Anyegin sajátos világának. Azt is észrevette a kritika, hogy hőse époly derék, de elhibázott nevelésének és rendje előítéleteinek áldozatául eső nemes ifjú, mint mintaképe, az orosz Jevgenyij Onyegin, s bár Alpári tiszta magyar költemény, előadásán, a költő szubjektívitásán és társadalomrajzán szakadatlanul átsugárzik Puskin befolyása.³¹ Egészen bizonyos, hogy Anyegin nélkül Alpári aligha jött volna a világra. Puskin modorát juttatja eszünkbe VAJDA JÁNOS verses életképe is, a Találkozások (1877), amely szintén egy eljátszott életről szól, egyoldalú sötét világfelfogással, széles társadalmi rajzzal, a szubjektív elemek és reflexiók gazdagságával, a kedélyesség, a gúny, a szenvedély és mélázó költészet hangjainak változatos vegyületével. A beszély hőse szintén cserben hagy egy szegény leányt, ki szívéből szeret, másért, aki nem érdemli a szerelmet.³² VAJDA költői beszélye megint annak a sikernek a vetülete, melyet Anyegin keltett nálunk a Bérczy-féle fordításban, csak éppen Puskin elragadó szeretetreméltósága, finom és érzelmes hangja hiányzik belőle. FEJES ISTVÁN, aki a tiszántúli református egyházkerület püspöki székében fejezte be hosszú életét 1923-ban, egy Kamilló című költői beszélyt írt (1884) Anyegin hódítása idején és ugyancsak nem tudta függetleníteni magát Puskintól, teljesen az ő

²⁹ Papp Ferenc, Gyulai Pál. Bp., 1941. II, 160—75. — Galamb Sándor, Gyulai Pál novellái. IK. 1919—21: 138—40.

³⁰ Papp Ferenc, i. m. I, 519.

³¹ Névy László, Balogh Zoltán emlékezete: Koszorú III (1880), 102.

³² Főv. L. 1877. 281. sz. — Schöpflin Aladár, Magyar írók, Bp., 1917. 188.

modorában rajzolta meg hősének pályaképét. WERNER GYULA, a századfordulón Jókai stílusában a történeti regény termékeny művelője, hasonlóképen megpróbálkozott a verses beszélyvel Az ő regénye címen (1884) és előszavában maga utalt arra, hogy Anyegin volt az ihletője. Ez annyira nyilvánvaló, hogy figyelmeztetése nélkül is azonnal észrevehető a kettőjük közti szoros költői viszony. ÁBRÁNYI EMIL egyik töredékes verses elbeszélésén (Adorján végzete. Újabb költ. 1881) már a korabeli kritika észrevette Puskin szembetűnő, de gyarlón sikerült utánzását.³³

Ez a csoport főképen tárgyválasztás tekintetében mutat rokonságot Puskinnal. Vannak aztán olyanok, akik csak előadásukban emlékeztetnek az orosz regényre, de oly mértékben és annyira föltűnően, hogy a hatás tagadhatatlannak látszik. A Puskin- és Lermontov-fordító ZILAHY KISS IMRE verses elbeszélésén (Alvó szerelem, 1867) mindenki rögtön felismerheti Anyegin stílusát. Az előbb említett FEJES ISTVÁN egy másik költői beszélyének (Egy szép asszony, 1875) koncepciója, szerkezete és előadása egyaránt Puskin modorát árulja el,³⁴ s ugyanezt mondhatjuk SOMLÓ SÁNDOR színművész szomorú történetéről (Ödön, 1880) és ENDRÓDI SÁNDOR rövid elbeszéléseiről (Alkony, Henrik, Szerelemből), amelyek meleg, érzelmes előadásukat és a költői hatás eszközeit nyilvánvalóan Puskinról kölcsönözték. Jellemző Puskin hatásának tartósságára, hogy a műfaj egyik legkésőbbi hajtása, ERDÉLYI ZOLTÁNNAK akadémiai jutalmat nyert Vesztett boldogsága (1898) sem tudta kivonni magát Anyegin befolyása alól. Különösen megérzik ez a Tatjana alakjára emlékeztető finom lélekrajzán, nemkülönben hangulatos, költői előadásán. A teljesség kedvéért végül megemlíthető, hogy REVICZKY GYULA is egy verses regénybe kezdett, — sajnos, töredékben maradt, — amihez mintának tekintette Anyegint, s hogy Puskin magyar hatása szinte napjainkig lenyúlik, arra például hozható fel VIETORISZ JÓZSEF tankölteménye (Ars poetica mea, 1930), amelyen még mindig kiütözik Anyegin formai hatása.³⁵ Egyik Anyegin-motívum még ADY ENDRÉNÉL is visszhangzik.³⁶

A felsorolt kis eposzok — jellemző termékei a kihalófélben levő verses epikának — valamennyien az orosz költő rokoni vonásait viselik magukon, valamennyien Puskin Anyeginjének hatása alatt kelték életre, mégpedig nem az eredeti, hanem a Bérczy-féle fordítás közvetlen befolyására. Puskin magyar élete tehát, amint műveinek egyrészt száz év óta meg nem szűnő magyar kiadásából látható, másrészt Anyeginjének tömeges visszhangjából észrevehető, föltűnő rokon-

³³ Főv. L. 1882. 2. sz.

³⁴ Bp. Szle 1876. 12. köt. 203.

³⁵ A fentiekre vonatkozólag I. Kéky Lajos, A magyar verses elbeszélő költészet a XIX. század második felében: It. 1912:225, 298. — Radó Antal, Missolunghi halottja: A Kisfaludy-Társ. Évlapjai. 57. köt. Bp. 1928. 245.

³⁶ „Tatjana írt” című versében. Rövid dalok egyről és másról. Bp., 1923. 19.

szenvvel és megértéssel nyitja meg a magyar-orosz irodalmi kapcsolatoknak tovább terjedelmesedő és mélyülő folyamatát. Irodalomtörténetünk készséggel ismeri el, hogy a magyar verses regény virágzását egyenesen Anyegin mozdította elő s azt is hálásan emlegeti, hogy magyar költőink finom lélekrajzot, elegáns könnyedséget, hangulati és forma-művészeti elemeket tanultak tőle, így végeredményben az orosz költő a magyar költői előadás finomításában és szépítésében is közreműködött. Még egy szociális vonás vezethető vissza az orosz költő eszméltető befolyására. Századvégi olvasóközönségünknek tetszett, ha költőinek műveiből saját korának erkölceit, képeit látta kiragyogni vagy kisötétleni. Reálisabb alapra először a verses regényben helyezkedik a magyar társadalomszemlélet. Puskin az orosz élet költői rajzában mindig rámutat az orosz társadalom sebeire s egyenesen az ő hatásának tulajdonítható, hogy ennek az időnek hasonnemű költői kísérleteiben itt-ott szintén fellüktet a magyar élet gyógyulását sóvárgó fájdalma.³⁷

GYÖRGY LAJOS

³⁷ Az itt összeszedett és felsorolt adatok nem teszik fölöslegessé, esetleg megkönnyíthetik annak a tanulmánynak a megírását, amellyel még tartozunk Puskinnak.